

TÜRKÇE-RUMCA MANZUM SÖZLÜKLER DİZİSİ II:
TUHFE-İ RUMÎTURKISH-GREEK VERSE DICTIONARY SERIES II:
TUHFE-I RUMÎ

Gökhan ÖLKER* Öz

Dilin söz varlığını en iyi yansıtan yapıtlar hiç şüphesiz sözlüklerdir. Bilim dalı olarak kabul edilen sözlük bilimi (leksikografi-lehicography), bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bilim dalıdır. Günümüzde farklı amaçlar için çok çeşitli sözlükler hazırlanmaktadır. Bu sözlük türlerinden “tersten dizim sözlükler” gibi bazılarının hazırlanışı daha yeniye “Divanu Lugati’t-Türk” gibi ansiklopedik sözlüklerin tarihi ise daha eskiye dayanmaktadır. Manzum gramer kitaplarına ve sözlüklere, on birinci yüzyıldan itibaren rastlanır. Manzum sözlüklerin Anadolu sahasındaki ilk örnekleri ise Arapça-Farsça olup 14. yüzyıl itibarıyla kaleme alınmıştır. Başta siyasi ve demografik unsurlar olmak üzere birçok sebepten dolayı Osmanlı devleti içerisinde yabancı dil olarak Arapça ve Farsçadan sonra en çok yazılı malzeme ortaya konulan dil hiç şüphesiz Rumca olmuştur. Gazeteler, dergiler ders kitapları, sözlükler vb her türlü yazılı üründen bolca örnek vardır. Bu güne kadar varlığından haberdar olduğumuz Rumca-Türkçe manzum sözlük sayısı beştir. Bunlar Tuhfe-i Rumî, Tuhfetü’l-Uşşak, Tuhfe-i Vehbî, Lugat-ı Nuriye ve Hafız İbrahim Lugatidir. Biz bu çalışmamızda şimdiye kadar üç nüshasını tespit ettiğimiz Tuhfe-i Rumî adlı Türkçe Rumca manzum sözlük hakkında bilgi verip, eserin özelliklerini inceleyerek metin yayını ortaya koyacağız.

Anahtar Kelimeler

Manzum sözlük, Türkçe-Rumca sözlük, Tuhfe-i Rumi, Rumca manzum sözlükler

Keywords

Verse dictionary; Turkish-Greek dictionary; Tuhfe-i Rumî; Greek verse dictionaries

Abstract

The works that best reflect the vocabulary of the language are undoubtedly dictionaries. Lexicography, which is accepted as a branch of science, is a branch of science that aims to reveal the vocabulary of a language or various languages comparatively in the form of a dictionary, and shows the ways of application by putting methods for this purpose. Today, a wide variety of dictionaries are prepared for different purposes. While some of these dictionaries, such as “reverse syntax dictionaries”, are more recent to be prepared, the history of encyclopedic dictionaries such as “Divanu Lugati’t-Türk” dates back to older times. Verse grammar books and dictionaries have been found since the eleventh century. The first examples of verse dictionaries in the Anatolian field are Arabic-Persian and were written in the 14th century. Due to many reasons, especially political and demographic factors, Greek was undoubtedly the language in which the most written material was produced after Arabic and Persian as a foreign language in the Ottoman state. There are plenty of examples from all kinds of written products: newspapers, magazines, textbooks, dictionaries, etc. These are Tuhfe-i Rumi, Tuhfetü’l-Uşşak, Tuhfe-i Vehbi, Lugat-ı Nuriye and Hafız İbrahim Lugati. In this study, we will give information about the Turkish-Greek verse dictionary called Tuhfe-i Rumî, of which we have identified three copies so far, and we will reveal the text publication by examining the features of the work.

*Doç. Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi A. K. Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi.
golker@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7449-4873
Konya/TÜRKİYE

Gönderim Tarihi: 09/11/2021

Kabul Tarihi: 11/02/2022

GİRİŞ

Osmanlı tebaası içinde en fazla nüfusa sahip olan gayrimüslim topluluk Rumlardır. Bu yoğunluğun meydana getirdiği etkileşimin bir sonucu olarak bilhassa on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Rumca yazılı malzeme oldukça artmıştır. Ders kitapları, gramer kitapları, sözlükler, edebî ve bilimsel kitaplar, gazeteler ve bilimum yazılı materyale ait her neviden örnekler Rumca olarak yayımlanmıştır. Bu çalışma dizisinde ele alacağımız konu ise Türkçe-Rumca manzum sözlüklerdir.

Manzum sözlük nedir, manzum sözlüklerin özellikleri nelerdir, manzum sözlüklerin Türk edebiyatındaki tarihi seyri nasıldır, hangi dillerde manzum sözlükler yazılmıştır gibi soruların cevaplarını ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır.¹ Ülkemizde Türkçe-Rumca manzum sözlüklerle ilgili çalışmalar ise tarafımızca yapılmıştır. Bizim çalışmalarımız dışında Türkçe-Rumca manzum sözlükler ile ilgili bir lisans bitirme tezi², bir de basılmamış sözlü bir sunum³ vardır.

Osmanlı dönemindeki gayrimüslim diliyle yazılmış manzum sözlüklerden ilk bahseden kişilerden biri Selim Nüzhet Gerçek'tir. Gerçek, 21 Şubat 1941 yılının 8023 numaralı Akşam gazetesindeki köşesinde "Fransızca-Rumca-Ermenice Öğreten Manzum Lügatler" adı altında bu üç dildeki manzum sözlükler hakkında kısa bilgiler vermektedir. Gerçek, kaleme aldığı bu köşe yazısında önce manzum sözlükler hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, Fransızca-Türkçe *Miftahü'l-Lisan*, Ermenice-Türkçe *Tuhfe-i Manzume-i Lugat-i Ermeniyân* ile Rumca-Türkçe olan *Tuhfe-i Rumî*, *Tuhfetü'l-Uşşak* ve *Tuhfe-i Vehbî*'den kısaca bahsetmektedir. Yazı, bir gazete köşe yazısıdır. Manzum sözlükler üzerine günümüzde yapılmış çalışmalarını göz önüne aldığımızda, bu sözlüklere değinen ilk yazı olmasından dolayı sadece tarihî bir değeri vardır.

Bu güne kadar varlığından haberdar olduğumuz Rumca-Türkçe manzum sözlük sayısı beştir. Bunların çeşitli kütüphanelerde yazma veya basma olarak nüshaları mevcuttur. Bunlar *Tuhfe-i Rumî*, *Tuhfetü'l-Uşşak*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Lügat-ı Nuriye* ve *Hafız İbrahim Lügati*dir. Bir yazı dizisiyle bu eserlerin hepsini de yayımlamayı düşünüyoruz.⁴ Bu çalışma bu dizinin ikinci yazısını oluşturmaktadır.⁵

Biz bu çalışmamızda elimizdeki metnin aktarımını ve incelemesini yaptık. Metnin aktarımında çeviri yazı alfabetini kullanmadık. Metindeki Türkçe kısımlar için günümüz Türkiye Türkçesindeki uyumları (dudak uyumunu, tonlu-tonsuz uyumu)

¹ Bu soruların hemen hemen hepsine toplu olarak cevap bulunabilecek iki çalışma vardır: ÖLKER, Perihan (2015): *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye (Arapça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Konya. Palet Yayınları; ÖZ, Yusuf (2010): *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara: TDK Yayınları.

² ERİK, Bayram Ali (1982): *Tuhfe-i Nuriyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nuriyye*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi (Basılmamış Lisans Tezi).

³ GÜNŞEN, Ahmet (2009) 18. Yüzyıla Ait Manzum Bir Türkçe-Rumca Lügat: *Tuhfe-i Nûriyye*, V. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 16-18 2009 (basılmamış) (Kaynak: http://www.dilbilimi.net/2009_harun_tolasa_sempozyumu.pdf).

⁴ Buraya kadarki yazdıklarımız bir yazı dizisinin girişi mahiyetinde olduğu için ilk sırada yayınladığımız *Tuhfetü'l-Uşşak* çalışması ile aynıdır.

⁵ Dizinin birinci yazısı için bk: (*Türkçe-Rumca Manzum Sözlükler Dizisi I: Tuhfetü'l-Uşşak*, Prof. Dr. Orhan Yavuz Armağanı).

esas aldık. Metnin on dokuzuncu yüzyılın sonunda kaleme alındığını göz önüne alırsak bu dönemde ses uyumlarının gerçekleştiği bilim insanlarınca genel kabul gören bir görüştür.⁶ Sadece mensur olan mukaddime kısmında kelimelerdeki uzunlukların hepsini şapka ile gösterdik. Ana metinde ise karışıklığa yol açmıyorsa kelime uzunluklarını göstermedik. Ayrıca metin içerisinde geçen Rumca kelimeleri eğik yazı tipi ile belirttik. Metin aktarılırken eserdeki sayfa numarasına sadık kalınmış yeniden numaralandırma yapılmamıştır. Önce sayfa numarası verilmiş daha sonra yanına beyit numarası eklenmiştir. Beytin dizelerinden ikincisi sonraki sayfaya kaydığında önceki sayfanın beyit numarasıyla verilmiştir.

TUHFE-İ RUMÎ

Tuhfe-i Rumî'nin şimdiye kadar üç nüshasını tespit edebildik. Bunlardan ikisi Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Koleksiyonunda 137621 ve 124291 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır. Üçüncüsü ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında MC_Osm_K.00576/02 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Atatürk Kitaplığındaki eserin katalog kaydında konu başlığı, yanlış olarak Ermeni dili diye yazılmıştır. Her iki kütüphanenin katalogunda da eserin basım yılı 1873, basım yeri ise İstanbul'da Yusufyan Han matbaası olarak gösterilmektedir. İlgili tarih ve matbaa adı Seyfettin Özege katalogundan aktarılmıştır. Atatürk Kitaplığı katalogunda basım yeri ve basım tarihi bilgilerinin Özege katalogundan alındığı bilhassa not edilmiştir. Çünkü elimizdeki dijital kopyadan da teyit ettiğimiz gibi eserin herhangi bir yerinde basım yılı ve basım tarihi ile ilgili bir kayıt yoktur. Özege'nin muhtemeldir ki başka bir kaynaktan aktardığı basım tarihi bilgisinin doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Çünkü müellif mukaddime kısmında eserin yazılış sebebini açıklarken, Arapça ve Farsça dışında herhangi bir dille de eser yazılabileceğini söylemiştir. Buna delil olarak Osmanlı devlet adamı Yusuf Halis Efendi'nin Fransızca bir eser yazdığını belirtmiştir. Yusuf Halis Efendi'nin *Miftah-ı Lisan* adlı Fransızca-Türkçe eseri 1850 yılında basılmıştır.⁷ Bu tarih Tuhfe-i Rumî'nin basım tarihinin en azından 1850'den sonra olduğunu doğrular niteliktedir.

Tuhfe-i Rumî otuz sayfadan oluşan taş baskı bir eserdir. İlk sayfada el yazısıyla sonradan eklenmiş fihrist vardır. Bu fihristte bablar sıra sayıları ile adlandırılmış (bahr-i evvel, bahr-i sani ...) ve karşılıklarına sayfa numaraları verilmiştir. Toplam 12 bab vardır. On birinci ve on ikinci bablarda ise konu başlıkları (der-beyan-ı 'aded, der-beyan-ı eyyam) yazılmıştır. Diğer bablarda ise konu başlığı ve bütünlüğü yoktur. Eser içerisinde de ilk bab *bahr-i evvel* başlığıyla başlamakta ve on birinci baba kadar *bahr-i diğer* başlığı atılmaktadır.

El yazısıyla eserin ilk sayfasına sonradan eklenen konu fihristinin olduğu sayfada, sol üst köşede "Fihrist-i Tuhfe-i Rumî" yazmaktadır, aynı el yazısıyla hemen altında ise "Molla Hizan" şeklinde bir kayıt vardır. Bu kayıt müellifin mi adıdır yoksa bahsi geçen fihristi yazan kişi midir emin değiliz. Ancak bu isim hakkında buradaki kayıt dışında herhangi bir bilgi de yoktur.

⁶ Ses uyumlarının gerçekleştiğine dair geniş bilgi için bk. (Kartallıoğlu, 2011).

⁷ Geniş bilgi için bk. (Ölker, 2015, s. 25-26).

Eserin ikinci sayfasında “Tuhfe-i Rumî” başlığı atılarak asıl metne geçilmektedir. Aynı sayfada mukaddime bölümü yer almaktadır. Geleneksel manzum sözlükler genellikle manzum bir giriş ile başlar. Tuhfe-i Rumî’de ise çoğu manzum sözlüğün aksine mensur bir mukaddime vardır. Eser bu yönüyle Miftah-ı Lisan’a benzemektedir. Yazar burada öncelikle dil öğreniminde eski bir yöntem olan sözlük ezberlemenin öneminden bahsetmiştir. Ancak sözlük ezberlemenin önemli olduğu kadar zor bir iş olduğuna da değindikten sonra ezberlemeyi daha kolay hale getirmek ve akılda kalıcılığı artırmak için manzum sözlüklerin önemine değinmiştir. Burada Farsça-Türkçe manzum sözlük yazarlarının öncülerinden Şahidi’den (Tuhfe-i Şahidî) ve Sünbülzade Vehbi’den (Tuhfe-i Vehbî) bahseder. Daha sonra gayrimüslim dilinde bir sözlük yazmayı doğru gösterebilmek amacıyla Fransızca Türkçe manzum sözlük yazarı Halis Efendinin sözlüğüne (Miftah-ı Lisan) değinir. Kendisinin de onları örnek aldığını söyleyerek bu sözlüğü niçin yazma gereği duyduğunu açıklar. Rum nüfusunun kalabalık olması sebebiyle bu sözlüğün halka faydalı olacağını söyler. Ayrıca Devlet-i Âliye’nin kütüphanelerine âcizane bir hediye bırakmak istediğini de belirtir. Sözlüğü hazırlarken günlük dilde en çok kullanılan kelimeleri karşılıklı olarak verdiğini söyler.

Her sayfada bazen sekiz bazen de dokuz beyit vardır. Birçok sayfada son beyitin ikinci dizesinin bir sonraki sayfaya kaydığı görülmektedir. Beytin bütünlüğünü bozmama adına ilk dize hangi sayfadaysa ikinci dizeyi de o sayfa numarasıyla verdik. Bahirler devam etse de sayfa değişince beyit numarasını da tekrar birden başlattık. Yani her sayfanın birinci beyti bir rakamıyla numaralandırılmıştır.

Beyt-i hümayun olarak da adlandırılan ve her babın sonunda bulunan beyitlerin son dizesinde o babda kullanılmış vezin verilmiş, ikinci dizede ise okuyucuya nasihat edilmiştir. Her ne kadar babların sonunda kullanılan vezinler verilmişse de bunlar çoğunlukla esere uymamaktadır. Manzum sözlüklerin genel özelliklerinden olan vezin kusurları bilhassa Rumca gibi farklı bir dilde iyice kendini göstermektedir. Metin hareke bakımından da düzensizdir. Türkçe kelimelerde zaten hareke tercih edilmemiştir. Rumca kelimeler ise parantez içerisinde verilmiş, bazen hareke işaretleri kullanılmış bazen de kullanılmamıştır. Eser beyitler halinde kaleme alınmış ilk dokuz bab *aa xa xa ...* şeklinde uyaklanmış iken son üç bab *aa bb cc ...* şeklinde uyaklanmıştır.

Mukaddimededen veya sebab-i teliften sonra eserin sözlük kısmı genel olarak diğer manzum sözlüklerde olduğu gibi “Tanrı” kelimesiyle başlamakta, “peygamber, melek, insan” gibi kelimelerin hedef dildeki karşılığı verilerek devam etmektedir.

Eserde toplam 640 Rumca kelime ve ibare verilmiş ve bunların Türkçe karşılıkları gösterilmiştir. “adın nedir, o nedir” gibi konuşmaya yönelik kalıp söyleyişlerin yanında olumlu fiillerle birlikte aynı fiilin olumsuz şeklinin de verildiği görülmektedir. Kelimelerde yerel söyleyişler, yazım hataları ve söyleyişin yazıya yansımaları gibi durumlar kendini göstermekte, günümüz Yunancasından farklı şekiller ortaya çıkmaktadır. Türkçe kelimelerde uyguladığımız klasik imlayı ses uyumlarına uygun hale getirme tasarrufunu Rumca kelimelerin okunuşunda kullanmadık. Bunları, eserde nasıl yazılmış ve nasıl harekelendirilmiş ise o şekilde ele aldık.

Rumcanın ses yapısı Türk dilinin ses yapısından farklı olduğu için yazar Rumca kelimeleri kendi söyleyişine uydurmuştur. Burada sadece birkaç örnek vererek üzerinde duracağımız bu konu Türkçenin tarih boyunca karşılaştığı ve etkileşime geçtiği dillerle olan ilişkisini de göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu eserin çalışılma sebeplerinden biri de Türkçenin etkileşimde olduğu dilleri ve bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan eserleri günümüze kazandırmaktır. Örneğin Rumcada iki ünsüz ile başlayan kelimeler Türkçe söyleyişte ya kelime başında ya da iki ünsüz arasında bir ünlü türemesiyle kullanılır. Yazar da bu türemeleri aynen eserine yansıtmıştır. ($\psi\omega\rho\alpha$ > ipsora: uyuz 5/2, $\kappa\lambda\epsilon\iota\delta\acute{\iota}$ > kılisi: anahtar 4/6 vb). Herhangi türemenin veya düşmenin olmadığı sadece söyleyişin yazıya yansması da eserde sıkça karşılaşılan bir durumdur ($\tau\upsilon\phi\lambda\omicron\varsigma$ > tifloz: kör 5/1). Yunanca'dan farklı olarak Tuhfe-i Rumî'nin dikkat çeken bir özelliği de Rumca kelimelerdeki s > ş değişikliğidir ($\pi\rho\acute{\alpha}\sigma\iota\nu\omicron\varsigma$ > puraşino: yeşil 7/4, $\sigma\acute{\eta}\kappa\omega$ > şiko: kalk 10/2). h>k değişimi de dikkat çeken bir kullanımdır. ($\sigma\chi\omicron\lambda\epsilon\iota\omicron$ > iskoliyo: okul 7/1, $\sigma\tau\acute{\alpha}\chi\tau\eta$ > istakti: kül 12/5).

SONUÇ

Manzum sözlük yazımında, çocukların şiir okumaya hevesli olmaları ve şiirin onlar için daha çekici gelmesi, eğitim açısından dikkate alınmış en önemli noktalardan biridir. Yabancı dilde metin okuma aşamasına gelme süresini kısaltmak, sözcük ezberini ve dil öğrenimini kolaylaştırmak gibi amaçlarla kaleme alınmış olan bu sözlükler, dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur. Küçük yaştaki çocuklara (sübyan) ve eğitime yeni başlayanlara (müptedi) ezber yoluyla önemli sayıda kelime ve bazı gramer kurallarının öğretilmesine katkı sağlamanın yanı sıra kültür, edebiyat ve aruz bilgileri de sunan manzum sözlükler, nazmın talebeye daha hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunmaları ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından ilgi görmüştür. Bu sözlüklerde bazı edebî sanatlar, bahir ve vezinler öğretilerek aruz konusunda bilgi edindirme amacı güdülmüş, şiire ve şairliğe yatkın olanların yeteneklerinin geliştirilmesi arzu edilmiştir. Dilin ilmin anahtarı olduğu, dil bilenlerin yaşlılarına karşı üstünlük kazanacakları bu sözlüklerde sıkça vurgulanmıştır (Öz, 2010: 53). Başta sadece Arapça ve Farsça için kaleme alınan bu tarz sözlükler daha sonra birlikte yaşamanın ve Batılılaşmanın etkisiyle diğer diller için de oluşturulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında en kalabalık gayrimüslim topluluk şüphesiz Rumlardır. Bu sebeple de imparatorluk içerisinde Rumca ile ilgili çok sayıda yazılı malzeme günümüze ulaşmıştır. Gazetelerden ders kitaplarına, sözlüklerden mülemma tarzı söylenmiş şiirlere kadar her çeşit yazın türüne rastlamak mümkündür.

Arapça ve Farsçadan sonra en fazla manzum sözlüğün yazıldığı dil Rum dilidir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bizim şimdilik tespit ettiğimiz Türkçe-Rumca beş manzum sözlük vardır. Bu alan edebiyatımızda en az çalışılmış alanlardan biridir. Manzum sözlükler üzerine son zamanlarda yoğun bir çalışma ortaya konsa da Rumca manzum sözlükler ile ilgili çalışma oldukça azdır. Bu sebeple günümüz araştırmacılarının faydasına sunmak üzere adı geçen eserleri yayınlıyoruz.

Rumca-Türkçe manzum sözlük çalışılırken birçok zorlukla karşılaşılacaktır. Bunlardan birisi manzum sözlüklerin genel özelliği olan ağır özelliklerinin esere yansımış olmasıdır ki bu metnin aktarımında işi oldukça zorlaştırmaktadır. Eserde yer alan kelimeler asıllarına uygun değil de yazarın söylediği/bildiği gibi yazıldığından günümüz sözlüklerinde bulunmamaktadır.

İkinci zorluk ise manzum sözlüklerde vezin kusurunun çok fazla olmasıdır. Bunun temel sebebi sözlüklerin edebî kayıdan ziyade öğretim amaçlı kaleme alınmış olmalarıdır. Aruz vezinini uygulamak, Türkçe kelimelerde dahi büyük bir ustalık gerektirirken, bu işin Rumca için yapıldığını düşünürsek, eserlerdeki vezin durumu daha net ortaya çıkacaktır.

Diğer bir zorluk ise Türk-İslam medeniyetinin son yüzyıla kadar temel alfabeti olan Arap alfabesiyle İslam dışı bir dilin kaleme alınmasıdır. Rumcada olan ünlüler için yeterli olmayan Arap alfabesi sessizler için ise gereğinden fazla işarete sahiptir. Bu da her eserde birçok sesin farklı işaretlerle temsil edilmesine sebep olmuş, hatta bir eser içerisinde dahi tek bir ses birden fazla işaret ile gösterilmiştir.⁸

Manzum sözlükler, bunca zorluğunun yanında çok önemli bir dil özelliğini de ortaya koymaktadırlar. Bu sözlüklerin en büyük özelliği yazıldıkları dönemin en çok kullanılan kelimelerinden oluşmalarıdır. Manzum sözlükler bir bakıma konuşma dilinin de sözlükleridir. Rumca-Türkçe karşılaşmasında kullanılma ihtimali yüksek olan kelimeler sözlüğe eklenmiştir. Temel fiiller (gel-, git-, otur- vb), insanı, onun ilişkilerini ve ihtiyaçlarını merkeze alan temel isimler (dinî kelimeler, zamirler, organ adları, renkler, giysi adları vb), son olarak da basit ifade kalıpları (adın ne, nasılsın, hoş geldin vb) sözlükte yer alırlar. Türkçenin geçmiş dönemdeki temel sözlüğünü Rumca üzerinden oluşturmak için bahsettiğimiz diğer manzum sözlüklerin de yayınlanması gerekmektedir. Bu yazım dizisinin amaçlarından biri de budur.

Son olarak Türklerin, gayrimüslimlerin diline bakış açısını gösteren, bu dillerin Türk yurtlarında öğrenildiğini ve öğretilendiğini ortaya koyan, bunu yaparken de dil öğreniminde farklı bir öğretim tekniğinden faydalanan altı yüz kırk kelimelik bir eser günümüz araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

TUHFE-İ RUMÎ METİN

2 Mukaddime

Ba'de-edâ-yı mâ-vecebe 'aleynâ. Erbâb-ı hubret ve dikkate göre müstagni-i beyândır ki tahsîl ve ta'allümü arzû olunan bir lisânın kolaylıkla öğrenilmesi eczâ-yı müteferrikası hükmünde olan lügatinin ezberlenmesine menû ve mütevakıf ve o kadar dağınık olan elfâzı ma'nâlarıyla berâber müddet-i kalîle zarfında husûsuyla heveskârân-ı nevresidegân-ı etfâl için zabt u der hıfz etmeğin derece-i müşkilât (3) ve su'ûbeti tasfûk-kerde-i erbâb-ı ma'ârifdir. Kudemâ-yı ma'ârif-perverândan Şâhidî merhûm tahsîl-i elsinenin muhtâcun-ileyhi bulunan lügat ezberlemenin ehemmiyet ve su'ûbetini takdîr ile bunu mehmâ-emken teshîl ve evzân-ı eş'âr-ı Türkiyeyi dahi tefhîm için tuhfe usûlünü bulmuş ve ondan sonra Sünbülzâde Vehbî merhûm ile daha bazı

⁸ Geniş bilgi için bk. (Ölker, 2014, s. 799-812).

zevât bu esere ıktifâ ederek hakkâ ki her biri nâmlarını hayr ile yad ettirecek surette lisân-ı ‘Osmaniye büyücek hizmetler etmiştir. Muhassenât ve menâfi’i herkesçe müsellemlen olan bu tarz-ı makbûl lisân-ı ‘Osmanînin erkân-ı mukteziyesinden olan ‘Arabî ve Farisîye münhasır kalmayarak bundan akdem tercüme odası hulefâsından Halis Efendi Fransızca olarak bir tuhfe inşâd eylemişti. Mademki herhangi bir lisân olur ise tahsîli fa’ideden hâlî olmayacağı rû-nümûddur. Mademki lisan-ı Rumî Memâlik-i ‘Osmaniye de kesretle mütedâvil olan elsineden ma’dûddur, bu lisanın tahsîline heveskâr olacak zevâtın dahi vücûdu melhûz bulunduğundan lisân-ı mezkûrun mürekkep olduğu lügatten zebânzed (4) ve meşhûr olanlarını Türkçedeki mukabilleriyle bir tuhfede cem’ ve nazm olunarak kütüphâne-i vatana nâçizâne bir yadigâr olmak üzere bu kerre tab’ ve temsîl olundu.

Bahr-i Evvel

1 İsm-i Hüda oldu bu dilde *te’os*

Bunda ferişte demedir *angelos*

2 Söylediler *profidi* peygamber

Hoca demektir dese *daskalos*

3 *Harti* kâğıt oldu *vivliya* kitap

Bil anı insana dedi *antorepos*

4 Poyraza *vorya ilyos* güneş

Yel demedir derse *anemos*

5 *Karavi* gemi sandala *varka*

Salasa denizdir dese *notya lodos*

6 Der ise *galantomos* oldu cömert

Kilisi anahtar hasis *fonaros*

5/1 Kör ise *tifloz* diyü çağırıldılar

Sağıra *kufos* dedi dilsiz *vuvos*

2 *İpsora* der ise uyuz hemân

Kel *kasidyar* köse *ispanos*

3 *Ahno* dese bil ki fenadır o şey

Çirkin ise dedi ona *askimos*

4 Der ise *ipsefti* yalancı demek

Olsa dilenci dediler *zityanos*

Eyledi tesmiye ona *konsolos*

6 Müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün

Hıfzına al bunları güzel *kalos*

Bahr-i diğér

7 *Yi* demektir zemin *uranos* oldu sema

Ülkere *avyerinos* dedi derse *keros* bil hava

Salasa denizdir dese *notya lodos*

6 Der ise *galantomos* oldu cömert

Kilisi anahtar hasis *fonaros*

5/1 Kör ise *tifloz* diyü çağırıldılar

Sağıra *kufos* dedi dilsiz *vuvos*

2 *İpsora* der ise uyuz hemân

Kel *kasidyar* köse *ispanos*

3 *Ahno* dese bil ki fenadır o şey

Çirkin ise dedi ona *askimos*

4 Der ise *ipsefti* yalancı demek

Olsa dilenci dediler *zityanos*

2 *Ravdi* demektir dayak *paço* demektir şamar

Pedi derse çocuk *patera* derse baba

3 *Peseroz* der ise bil anı ka’in ata

Amuca demektir *tiyos pesera* ka’in ana

4 *parasinada’*dır çemen *puraşino* oldu yeşil

Perivoli bağçe demek *simea* oldu livâ

5 *Pikro* demektir acı *gliko* demek tatlıdır

Zahari derse şeker *kerdos* olursa deva

6 *Siloyizaste* deseler bunda düşünmek olur

Kolasi cehennem demek bil *teranizma* cefa

7 Hasta *arostos* demek *pesani* der ise ölür

İhtiyar oldu *yeron mana* demektir ana

8 Olsa eğer ehl-i ‘ırz söylediler *timimenos*

Yineka denirse eğer yani demektir nisa

9 Fahişe ‘avratlara *putana* dediler hemân

Bir kişi deyyûs ola *kerata* denilse revâ

8 *Paradisos* cennet demek *galarya* dese köşk
Söylese *eklandizo* şüphesiz oldu safa

Oldı mürekkebe *melani kalamari* oldu divid
7/1 Mektebe *iskoliyo* der işte kalemdir *pena*
Aglitosa der ise bil anı buldı rehâ

3 *İpsihomahi* dese can çekişmek olur
Asteni hastadır oldu *panukla* veba

4 *Pukamiso* gömlek demek *paploma* yorgan
Maksilara yasdığa kürk demek olur *guna*

5 Bil *kolofotyâ* demek oldu keras böceği
Kuruna dese kargadır *vatrahos* der kurbağa

6 *Milo* der ise bir kişi bil ki değirmen olur
Politiya oldu şehir *horya* demektir kıra

7 Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Gel oku dikkat eyle zahmetin olmaz heba

Bahr-i diğer

8 Baş *kefali malya* perçem *miti* burun *magulo*
yanak

Ostoma ağız demek göz *matya ahili* dudak

9 *Dahtilo* parmak demektir el *heri karpos* bilek
Kaş *feridya alya* bendir *aftiya* oldu kulak

9/1 Bel der ise *mesi* dediler *ipsilo* ince demek
Gonato diz' dir *lemo* gerdan *podarya* ayak

2 Derse *triandafilu lado* eğer gül yağdır
Gül suyu *rodositamo* oldu *mirizin* koklamak
Rifi ta'bir etdiler küçük ise yani o[ğ]lak

4 *Avgo* yumurta demek *epsisitke* pişmek olur
Kakarizma dediler tavuk der ise gıdğıdak

5 *Ahmasa* derler ise gaybetmek olmuştur
hemân

Afda bulmaktır *kripseto* der ise saklamak

6 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün
Rum lisanın bilmek istersen eğer gel işte bak

Bahr-i diğer

7 *Puroyi* der ise sabah *kozmos* denirse felek
Aoradi dedi ahşama *kolona* demektir direk

Zimya ziyan eylemek *pikra* denirse keder
8/1 *Diyaforo* kâr eylemek ya'ni mahall-i deva

2 *Mandorasan* der ise habs olundu demek
3 *Pesto* söyle dil demek oldu *gulosa dondiya* diş
Nihi der ise olur tırnak *zonari* kuşak

4 *Anbeli* bağ olmuş ise *vuno* dağ oldu hemân
Hondoro kalın demektir *rozo* der ise budak

5 Kırmızı *kokino* beyazdır *aspuro mavro* siyah
Yenya der ise bil sakaldır *ihteni* oldu tarak

6 *Varohi* yağmur *aniktos keros* açık hava
Fotyâ ateş buz *pagos kiryo* soğuk *zesto* sıcak

7 *Pareto* al *fereto* getir *elado* gel bunda demek
Okso derse taşra git *katisi* otur *kitaksi* bak

8 İç *pine* doldur *yomose*to *karasi* oldu şarab
Kreas et balık *psari raki* der ise 'arak

9 *Ladi* zeytin yağı *kiromidyê* soğandır bal *meli*
Tuz 'alas olmuş *kolokidyê* demek oldu kabak

10/1 *İstafilya* deseler üzüm *rovidya* nohut
Su nero bakla *kuka iskorda* oldu sarımsak

2 *Aftisto* oldu tükürmek tut *piyasto pato* bas
Kalk *şiko* kaldır *şikose*te oldu *afisto* bırak

3 Dişisi olsa eğer *aga kacik* erkek keçi

4 *Pireye* dedi *ipsilos* bite dediler *ipsira*
Korzos tahta biti *miya* demek oldu sinek

5 *İskotoseto* dese var anı öldür demek
Adika der ise zulm *jirato* der ise kötek

6 Bil anı zeytin değirmeni demekse meram
Ladomilo derler hemân *gudi* demektir dibek

7 *Angalyasa* demek bil anı kucaklamak
Na filiso öpmek olur *afalos* der ise göbek

8 *Ayenoraki* diseler yani ki şalvar olur
Na playasome yatalım *istromadır* döşek

9 Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Hıfzına al bunları nafile çekme emek

12/1 Buğday *stari krisar* arpa çavdar *vriza*
furnos furundur

- 8 *Fengari* derse ay *astro* yıldız oldu
Fanera aşikâr *kardiya* olmuş yürek
- 9 *Komboloi* der ise bil anı tesbih olur
Vraki denir ise don *inidides* demektir yelek
- 11/1 *Gata* der ise kedi *pondiki* fare olur
Fidi denirse yılan *iskili* oldu köpek
- 2 Akrep olursa eğer dediler *iskorpiyon*
Arahni örümcek demek *mamuni* der ise böcek
- 3 *Hoşimo* dedi sokmağa *pare ema* kan almadır
Ombiyos irin kan *ema gaydaros* oldu eşek
- 3 *Ahiro* samandır *pitra* kepekdir *alogo* idicidir⁹
kısrak forada
Hortari derse otlak demektir *mali* denirse
matlubî yündür
- 4 *Arotron* ta'bir itdi saban boyunduruk derse
dedi *zigos*
Kehri darıdır *melisa* arıdır kuş *puli* oldu *kapno*
tütündür
- 5 *Asma klima* çalı *klazi* balta *çekur fortoma*
yüktür
Goniya ocaktır *istakti* kül oldu *iksila* derse anla
odundur
- 6 *İspiti* ev oldu *ipsilo* yüksek *hamilo* dediler
alçak olursa
Pahi der ise bil ki semizdir *adinato* denirse anla
zebündür
- 7 *Nipsimo* olmuş bunda yıkanmak *pastriko*
derlerse bil temizdir
Desti layine leğen *lekani sabuni* derse yani
sabundur
- 8 *Gamros* der ise güveyi demektir gelin olursa
nifi dediler
Heradır sevinmek *dangasa* ısırarak *gamos* derse
bil ki düğündür
- 9 *Kokenaji* derse oldu kızılık *vraholiya* derse
bilezik demektir
- Faki* der ise bil mercimektir *ipsomi* ekmek
'*alevri* undur
- 2 *Vodi* öküzdür manda *vuvali ayelaza* inek katır
mulari
Tavşan *lagos* kuzu *arni purovato* derse bil ki
koyundur
Tragudya türkû-gülük *yelodur pehniya* olsa
güle oyundur
- 13/1 *Kondos* derse bil ki cücedir *gamburis*
dediler kambur olursa
Olsa yuvarlak *istoringilo kondo* kısa *makri*
uzundur
- 2 *Zigarya* demek oldu terâzû *ziyasa* dinür ise
bil ki tartmak
Sendukedir anbar *basdirko* '*alevri* derse şayed
anla has undur
- 3 Dirhem *garamdır miso* yarım oldu *trito* der
ise yani sülüsüdür
Tetarto olsa çâryek demektir *olakero* derlerse
bütündür
- 4 Müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün
müstef'ilâtün
Fevt itme zevki demler bu demdir ancak
safanın vakti bu gündür
- Bahr-i diğer
- 5 *Kopsi* dese kesmek olur *kreopoli* der ise kasab
Logaryazmos der ise öğren anı oldu hesap
- 6 *Zemon* dese şeytan olur *arinias* ecinnidir
Paralitos demek çarpılmadır *kuruni* dese oldu
gurâb
- 14/1 *Puroşkinima* der ise bil ki 'ibadet etmedir
Amartiya oldu günah *ipsihiko* oldu sevab
- 2 Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün
müstef'ilün
'İzzetlü olmak istersen 'âlemde ol 'âlî-cenab
- Bahr-i diğer
- 3 Sabahlar hayr olsun derler ise dedi *kalimera*
Eğer ahşamınız hayr olsun derlerse *kalispera*

⁹ Rumca kelimenin karşılığı at demektir. Ancak buradaki kelime tam anlamıyla okunamamıştır.

- 2 Tatar *tahigromos* dediler *epistoli* mektûb olur
Erotises dese oldu su' al *apokrisis* olursa cevab
- 3 Bil kim edebsiz olana *azyanduropos* dediler
Dedi *kleftiz* hırsıza *androbi* demek oldu hicab
- 4 *Krihel* der ise halkadır rize demek oldu *reze*
İstavlos dese ahur olur *porta* kapu 'Arapça bab
- 5 *Sanidi* dese tahta olur *kuluvi* demek oldu
kafes
Panasiri der ise pencere *ermaraon* der ise dolap
- 6 *Paleon* demek oldu 'atık *kenurya* der ise cedit
Kornimenos ma'mûr olur *afanirmenosi* oldu
harab
- 7 Açmak *anikse* oldu bil kapamak demek
isfaliske
Derse eğer kim *iskepazma* şüphesiz oldu nikâb
- 8 *İskepis* baş açmak *aksipolitos* yalın ayak
Pozimata çizme olur *iskarepkiyadır* çorap
- 15/1 Olsa hararet *istenahoriya* diyü yad itdiler
Şiş *sugladır epsito* derlerse eğer bil ki kebab
- 4 Dese *hortatos* tok karnım açdır *nistikos* oldu
Katapito dese yut *mitokatapis* dese yutma
- 5 Çıkarmaktır *vagaletto valetto* koymak
Toponi dese acıtdı *mitolibas* acıma
- 6 Kılıç *ispatis* barut peri *tokonis askayadır* saçma
Dir ise *riksto* at *mitoriksisi* diseler atma
- 7 *Anakatonose* derse yürek bulantısı olmuş
Hekîme dediler *yatroz peraksimoz* olur sıtma
- 8 Eğer derlerse *kiriyoloyise* bil anı soğuk almış
Efkilyotis demek ishal *lamaki* der ise humma
- 17/1 'Alifi merhem olmuşdur *sinahidir zükkâm*
Flema deseler balgam *holi* derler ise safra
- 2 Der ise *deskilyotis* bil anı ki kabız olmuş
Hekîm şerbetine *yorga* dimişler delik *tripa*
- 3 *Perister* güvercin oldu üveyik *terigona*
Der ise *orteki* bildircin olmuş *yerani* turna
- 4 Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Oku öğren zıyan olmaz bu da lazım olur canâ
- 4 Eğerçe vaktiniz hayr ola derlerse *kaliora*
Kalinihta dese bil kim demektir gece hayr ola
- 5 *Agapo* sevmek oldu sevmemek *dendoagapo*
Horisi ayrılık hasretlik olur ise *ohtariya*
- 6 *Paralalo* derse uyhu arasında sayıklamak
Fovomi der ise korkdum yiğit oldu *palikarya*
- 7 Güzel koku *omorformirro kapseto* yakmak
Buhûr *timyato timiama* günlük kilise *eklisa*
- 16/1 *Ziyamandi* elmas inci *margarityadır*
Pulisato dese sat *mitopulis* dese satma
- 2 *Natofortosoma* derler ise şey yüklemek olmuş
Kalati deseler olur sepet yük oldu *fortoma*
- 3 Kira *agoyi* köpri *yefira* yol *roros* oldu
Eğer *istaso* der ise dur *mistafis* dese durma
Kunyete salınmaya yani hıram
- 6 *Tonida* demek gördüm *ira* görmedir
Aynaya *katerefisti* olur *yala* cam
- 7 Der ise *apolineto* koyur demek
Çek *tarave panda* demektir müdâm
- 8 Bil anı *lipso* dese noksan olur
Sosto dese bir şey' oldu tamam
- 18/1 Dinle anı *napyumedir* içelim
Potiri dediler kadehe yani cam
- 2 Der ise bir kimseye *metizmenos*
Serhoş olur ol kişi mest-i müdâm
- 3 *Yinemeno* derler olmuş ola
Olmamışa *aguro* dedi yani ham
- 4 Der ise *isfikseto* sıkmak olur
Lise dese çöz demek olur meram
- 5 *Onira* rü'yadır *onireftike*
Derler ise olmuş olur ihtilam
- 6 *Gidisu* dese bil ki soyunmak
Pilisu yıkanmak dime *lutro* ve hammam
Perivolaris derler ise bil ki oldu bağçevan
- 8 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Sen de öğren bu lisanı kaçma gel ey nev-civan
Bahr-i diğér

Bahr-i diğەر

5 Derse *heretizmata* oldu selam

7 *Perdika* derler ise keklik olur
Enhispasiz oldu tuzak ya'ni dâm

8 Düşman olur ise dediler *ahtoros*
Ekdikisis dimedir intikam

9 Karpuz *ahmoniko peponi* kavun
Susami der ise bil ki demektir susam

19/1 Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
İşte budur Rum dili ve's-selam

Bahr-i diğەر

2 *Kastro* kal'a demek *iskale* oldu nerdüban
Dülgere *lefturgos* der *toryani* buğudur hemân

3 *İskotinedir* karanlık *fekse* aydınlık olur
Kirifo derlerse eğer gizlü demek yani nihan

4 *Peramatya* deseler bil ki alış veriş olur
Peramatefis dir bâzargân *lenar* olmuştur ketân

5 Derler ise *istater* kantar demektir murad
Zekato oldu 'öşr *kumerki* gümrük bî-gümân

6 *Merasomi* ta'bir ederler bir şey'i üleşilmeğe
İpsemata derler ise bil ki olmuştur yalan

7 Derse *isterna* havuz *rogani* olsa dolap
Evrayos der ise oldu Müsevî

9 Şark dese *levansi* ta'bir etdiler
Garb dese *potati* ta'bir etdiler

21/1 Dese *terandafilo* gül dimedir
Aydon derse bülbül dimedir

2 *Anakinoşko* derler ise okumak
Bez *pani* oldu *efeni* bez dokumak

3 *Pisihî* can da *sikoti* olmuş ciğer
Metinagapi 'aşık olmuştur meğer

4 *Tarapezi* derler ise sofraya olur
Der ise *supa* çorba olur

5 *İpsalidi* der ise oldu makas
Meclis içre bade virmekdir *keras*

6 'Afiyet olsun dime *meyyiyasas*
Efharisto dimedir sağ olasız

20/1 *Piliyi* yaradır ki *sapyo* çürükdür
Viha derler ise meram öksürüktür

2 *Velonidir* iğne *kolostidir* iplik
Eğer *eksekarfoz* dese bil söküktür

3 *ihilona* derlerse kaplunbağa
Eğer *avdela* derse bil ki sülükdür

4 *Veraji* denirse bil kaynamaktır
Eğer derse *afroz* muradı köpükdür

5 Eğer derse Çingâna *atinganos* demişler
Çekiş *ışfiridir* *fisona* körükdür

6 *Kremonje* zurna davul *targandodur*
Jamara kavaldır *foyare* düdükdür

7 Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün
Kopto kesilmiş *kuçura* küdükte

Bahr-i diğەر

8 *Hiristianos* derse oldu 'İsevî

9 Bağlamak oldu bu dilde *demno*
Dedi çözülmüş der ise *limno*

22/1 *Kafasil* derse gerdanlık olur
Ger *gidimnos* derse 'üryanlık olur

2 *Rapsi* derse dik demek olur meram
Poskolafonda dinür hasil-ı kelam

3 Bir kişi *fonazo* derse sesleme
Zula hizmetci yani besleme

4 Yürümek *perpati agaliya* yavaş
Metrise ölçmek *yirise* dolaşmak

5 *Verakozona* dediler uçkura
İksirafti demek olur ustura

6 *Gamyodi* derler ise olur cima'
Yirizi derse bil anı olur sema'

7 *Aksaratmisi* der ise esnemek
Ger *fikar* der ise olur kürek

8 *Roydaki* şeftaliye dersin *telis*
Armut *apidya* demek zeytin *ilas*

9 *Şika* incir *rizi* pirinçdir *gala* süt
Nar dese *royzi* dedi *sikamina* dud

7 Julos hizmetkâr *korik* derlerse kız
Mastihi derlerise bil ki sakız

8 *Dahtilidi* diseler olur yüzük
Vizani derse eğer olur emmek

23/1 *İksidi* sirke demek *hulyari* kaşık
İskupa süpürge oldu *koçi* aşık

2 Dedi yapışdırmağa *kolimeno*
Dediler ayırmağa *horizomeno*

3 *Ajvesti* oldı kireç *vafi* boya
Sugulli biz olmuş ise çaki *suya*

4 *İstelare* sap *teganidir* tava
İfrarıyros derler ise olur cıva

5 Alaca derse eğer *pikilimeno*
Boyalı eve dedi *terografizmeno*

6 *Hemino* kışdır *kaloker* derlerse yaz
Poli çoktur *ligo* denirse az

7 Üşüdüm derse dediler *akriyose*
Terlemek oldu bu dilde *astimeto*

8 Niye korkarsın *tifovase* olur
Lofas derlerse bir adam solur¹⁰

9 Tez demek oldu *ligora tereha* koş
Tacimeno derse kırık *adyo* boş

2 *Virişi* çeşmedir *piğazidir* kuyu
Gülikonero der ise tatlı suyu

3 *İşkini* der ise sicim *kajo* kova
İspuriti serçe demek *folya* yuva

4 *Diyo* mal olmuşdur *deni* der ise yok
Denehi derler ise bil ki bende yok

5 Ger *homa* derler ise toprak olur
Kumari derler ise bardak olur

6 *İkserasiya* derler ise olur kurak
Laspi der ise çamur yani batak

7 *Dilos* diseler korkak olur
Denifovame derler ise korkmamak olur

24/1 *Apopuma* neredendir geliş
Derse *pupaiz* nereyedir gidiş

2 *Yenise* derler ise doğurmak olur
Zimi hamur *zimome* yoğurmak olur

3 *Gastorimene* der ise bil gebe
Vizi derlerse meme *mami* ebe

4 Geç *eksoras pidikse* oldu atlamak
İskasi derlerse olur çatlamak

5 Deseler gönder eğer *estileno*
Arkadaşım demek olur *sindirafos*

6 Derse *tifeviz* ne kaçarsın demek
Tilise ne açarsın demek

7 *Farmaki* oldı zehir *sirto* gökdür
Fayi olmuşdur demek *ferto* getir

8 *Molivi* eğer kurşun olur
Malama derler ise altun olur

9 *Eksarasa* der ise kusmak olur
Karemasato derler ise asmak olur

25/1 *Sinahi* derler ise zükam olur
Lova der ise illet-i cüzam olur
Koriki derler ise olur sıra

4 *Aglitokeri* derler ise mum demek
Ayokeri olursa eğer bal mum demek

5 *Arkuda* derler ise oldu ayı
Baraba dinür ise olmuşdur dayı

7 *Rigani* derler ise olur kekik
Kokalo denür ise olur kemik

8 Ebegümece demektir *moloha*
Kıl demek oldu bu dilde *triha*

9 *Asteravanto* kırkuş dimedir
Kukuwayo der ise baykuş dimedir

27/1 Derse kimse var mı orada eğer
Der imiş *afto ine kanis* meğır

2 Kande gitti derse *pu payi* demiş
Ti kanis derse ne yaparsın imiş

¹⁰ Bu kelime anlamlandırılmamıştır.

8 *Polemos* derler ise cenk u cidal
Hasıra *ipsata* der peşgir misal

26/1 *Garafalo* derse karanfil dimedir
Yağlığın bir adı *mandil* dimedir

2 *Karidya* derlerse cevizdir murad
Sa'ate bunda *roloi* olmuşdur ad

3 *Esi* derse karış *rîma* dere
5 *Tini afto* derler ise nedir o
Puyine kandedir *esi* sen ben *ego*

6 *Saki* çuvaldır *sakule* der ise kise
Bil ki gümüşdür *asim* der ise

7 Gölge *asiyos* yık demek *krinizo*
Boz *halasto* yap demek *fikastodur*

8 *To onomas tine* demek adın nedir
Noris erken dimedir *inde* nedir

9 Öyle mi derse *eçi* dediler
Öyle değil *eçi den ine* dediler

28/1 Derse *merminki* karıncadır hemân
Terehi derse akar yani revân

2 fa'ilâtün fa'ilâtün fa'ilât
Say ile ma'lûm olur her müşkilat

Der-beyan-ı 'aded
3 Bir *ena* iki *diyo tiriya* üç
Okuy öğren bunları asan güç

4 *Tesera* dört *pende* beş oldu
Eyledüm bilmen için nâs 'ayan

5 *Eksi* altı *efta* der ise yedi
7 Beş yüz olursa eğer *pendakoşa*
Altı yüz derler ise *eksakoşa*

8 *Otkoşa* yedi yüz hasıl-ı kelim
Otkoşa sekiz yüz tamam

9 *enakoşya* derse dokuz yüz meram
Hilya bindir eyledim binde tamam

30 Der-beyan-ı eyyâm
1 *Kiryaki* derler ise yevm-i pazar
Hame-i Rumî bunu böyle yazar

2 Dedi pazar irtesine *deftera*
Böyle ta'bir eylemişler pek reva

3 *Uristi* lübbi doğru derse *isyâ*
Simeron der ise bugün yarın *avriyon*

4 Bunda ipek kurdu *metaksoskoliksi* imiş
Dikkat it şimdi demek *tora* imiş
Bu lisanı bilen hep böyle dedi

7 *Ohto* sekiz dokuz *enea* dimiş
Kim dimiş ise bunu a'la dimiş

8 *Deka* ondur *ikosi* yirmi demek
Gel nazar kıl nafile çekme emek

9 Otuza *tiriyanda* gel işit
Can kulağıyla güzelce güş et

29/1 Kırk *saranda* oldu unutma sakın
Şüphe itme böyledir 'ilme'l-yakîn

2 Deseler *penida* bilki ellidir
Öğrenir talib olan besbellidir

3 Bunda *eksinda* dediler altmış
Söylediler *evdominda* yetmiş

4 Der ise *ogzonda* bil seksen olur
Eneninda diseler doksan olur

5 *Ekato* der ise bil ki yüz demek
Diyakoşa derler ise iki yüz demek

6 *Tirekoşadır* derler ise üç yüz
Teserakoşadır dimişler dört yüze
Hıfz iden bu günleri elbet bulur

6 Yevm-i cum'aya dimiş *paraskevi*
Böyle olmuş bu lisanın 'âdeti

7 Cum'a irtesi *savatodur* işit
Bunları gel bir güzelce ezber it.

3 *Triti* derse yevm-i salıdır hemân
Söyler ise böyle yad itsün ziyan

4 *Tetradi* oldu cehârşenbe günü
Can kulağıyla işit belle bunu

5 *Pefti* derse bil ki pençşenbe olur

EXTENDED ABSTRACT

The fact that children were eager to read poetry and that poetry was more attractive to them was one of the most important points taken into consideration in terms of education in writing verse dictionaries. These dictionaries, which were written for the purposes of shortening the time to reach the stage of reading texts in a foreign language, and facilitating vocabulary memorization and language learning, were read and taught as textbooks in language teaching. Besides enabling the teaching of a significant number of words and some grammatical rules by rote to young children and those who were new to education (beginners) and providing information about culture, literature and prosody (*aruz*), verse dictionaries attracted attention as the verse forms seemed more pleasant and attractive to the students, were easier to be read due to rhythm and they could be memorized within a short time through repetition. These dictionaries were intended to provide information about prosody (*aruz*) by teaching some literary arts, *bahir* (a kind of meter in *aruz*) and meters, and it was desired to develop the skills of those who had a talent for poetry and writing poems. It was frequently emphasized in these dictionaries that language is the key to knowledge and that those who know languages will gain an advantage over their peers. These dictionaries, which were originally written only in Arabic and Persian, were later created for other languages as a result of coexistence with other ethnic groups and Westernization. The most populous non-Muslim community within the borders of the Ottoman Empire was undoubtedly the Greeks. For this reason, many written materials in Greek in the empire have reached present day. One can encounter all kinds of literature, from newspapers to textbooks and from dictionaries to poems written in the *mulemma* style. The subject we will deal with in this series of studies is Turkish-Greek verse dictionaries.

The number of Greek-Turkish verse dictionaries that we have heard of so far today is five. There are copies of these in various libraries in manuscript or print form. These are *Tuhfe-i Rumi*, *Tuhfetü'l-Uşşak*, *Tuhfe-i Vehbi*, *Lügat-ı Nuriye* and *Hafız İbrahim Lügati*. We are planning to publish all of these works in a series of articles. The present study is on *Tuhfe-i Rumi* and it is the second article in this series.

We have been able to identify three copies of *Tuhfe-i Rumi* so far. Two of them are registered in the Seyfettin Özege Rare Works Collection of Ataturk University Library with the asset ID numbers 137621 and 124291. The third one is registered in the Istanbul Metropolitan Municipality Ataturk Library with the asset ID number MC_Osm_K.00576/02.

Tuhfe-i Rumi is a lithograph consisting of thirty pages. The first page has a handwritten index added later. In this index, babs, or chapters, are named in ordinal numbers (bahr-i earlier, bahr-i sani ... chapter one, chapter two) and page numbers are given opposite them. There are 12 chapters in total. The eleventh and twelfth chapters contain the topic titles (der-beyan-ı 'aded and der-beyan-ı eyyam). The other chapters do not have topic titles or topic coherence. In the work, the first bab or chapter begins with the title of bahr-i evvel (the first chapter) and the title of bahr-i diğ̃er (the next chapter) is used until the eleventh chapter. There are sometimes eight or nine couplets on each page. It is seen that on many pages the second line of the last couplet is shifted to the next page.

The second page of the work has the title of "Tuhfe-i Rumî" and the main text begins there. The introduction section is also on the same page. Traditional verse dictionaries usually begin with a verse introduction. In Tuhfe-i Rumî, however, there is a prose introduction, unlike most verse dictionaries. In this respect, the work resembles Miftah-ı Lisan. Here, the author first emphasizes the importance of memorizing dictionaries, which is an old method in language learning. However, after stating that memorizing a dictionary is as difficult as it is important, he also mentions the importance of verse dictionaries in making memorization easier and increasing memorability. Here, he cites Şahidi (Tuhfe-i Şahidî) and Sünbülzade Vehbi (Tuhfe-i Vehbi), who were the pioneers of Persian-Turkish verse dictionaries. Later, he refers to a dictionary (Miftah-ı Lisan) of Halis Efendi, a French-Turkish verse dictionary writer, in order to demonstrate how to write a dictionary in a non-Muslim language. Explaining that he took them as an example, he explains why he felt the need to write this dictionary. He states that this dictionary will be useful to the public because the Greek population is large. He also adds that he wants to leave a humble gift to the libraries of the Devlet-i Âliye, or the Ottoman State. He explains that he has included the most commonly used words in daily life in pairs.

In the relevant work, a total of 640 Greek words and phrases are given and their Turkish equivalents are provided. It is seen that the negative form of the same verb is given together with the positive verbs as well as the fixed expressions such as "what is your name, what is it" etc. Words exhibit features such as local pronunciations, spelling errors and the reflection of the pronunciation in spelling, and there emerge forms that are different from today's Greek.

Since the phonology of the Greek language is different from the phonology of the Turkish language, the author adapted the Greek words to his own pronunciation. This subject, which we will focus on here by giving only a few examples, is very important in that it demonstrates the relationship of Turkish with the languages that it has encountered and interacted with throughout history. One of the reasons for studying this work is to indicate the languages that Turkish has interacted with and bring the works that emerged as a result of this interaction to contemporary Turkish.

Many difficulties are encountered while studying the Greek-Turkish verse dictionary. One of them is that the dialect features, which are the general characteristics of verse dictionaries, are reflected in the work, and this makes the transcription of the

text very difficult. The words in the work are not found in today's dictionaries because they are written as far as the author says/knows, not in accordance with their originals.

The second difficulty is that there are too many meter errors in verse dictionaries. The main reason for this is that the dictionaries were written for educational purposes rather than literary concerns. Considering that the use of the aruz meter requires great mastery even in Turkish words, and if we consider that this work was written in Greek, the question of meter in the work will transpire more clearly.

Another difficulty is the writing of a non-Islamic language using the Arabic alphabet, which was the basic alphabet of the Turkish-Islamic civilization until the last century. The Arabic alphabet, which is inadequate in terms of representing the vowels in Greek, has too many letters for consonants. This caused many sounds to be represented with different letters in different works, and sometimes a single sound was shown with more than one letter even within the same word.

In spite of all these difficulties, verse dictionaries also reveal a very important language feature. The most important feature of these dictionaries is that they consist of the most widely used words of the period they were written in. In a way, verse dictionaries are at the same time dictionaries of oral language. The words that were likely to be used in the encounter of Turks and Greeks were added to the dictionary. Basic verbs (come-, go-, sit- etc), basic nouns (religious words, pronouns, organ names, colors, clothes names, etc.) and finally simple expressions such as how are you, welcome etc. were included in the dictionary. In order to create the basic dictionary of Turkish in the past period via Greek, the other verse dictionaries we have cited should also be published. That is one of the purposes of this series of publications.

In conclusion, a six-hundred-and-forty-word work has been presented to the use of today's researchers that indicates the point of view of the Turks regarding the language of the non-Muslims, reveals that these languages are learned and taught in Turkish lands, and makes use of a different teaching technique in language learning.

KAYNAKÇA

- Abdülvehhâb Z. (1875). *Manzume-i Vehbi*. İstanbul.
- Ahmed Fevzi Kisedarzade. (1817). *Tuhfetü'l-uşşâk*
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil (ana çizgileriyle dilbilim)* (3. Baskı). Ankara: TDK Yay.
- Augustinos, G. (1997). *Küçük Asya Rumları- on dokuzuncu yüzyılda inanç, cemaat ve etnisite*. (Devrim Evcı, Çev.). İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Bilgehan, H. (2011). *Girit*. İzmir: Barış Yayınları.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (1993). C 10. Ankara: TDK Yayınları.
- Fardi, K. T. (1860). *Hazine-i lügat-ı rumiye vü osmaniye*. İstanbul: Anatoli Matbaası.
- Gerçek, S. N. (1941). *Fransızca-Rumca-Ermenice öğreten manzum lügatler*. Akşam Gazetesi No. 8023 21 Şubat.
- Γιαννακοπουλου, Γ. & Σ.Ιαρενου. Ε Αγγλο-Ελληνικο. Αθηνα: Π. Κουτσουμπος.
- Hanyalı, N. (1797). *Lugât-ı manzûme-i nûriye berây-ı terceme-i lisân-ı rumiye*. Girit.
- Hloridis, Y. (1899). *Kamus-ı Osmani. Türkçe Rumca lügat*. İstanbul: Ektog Matbaası
- Holton, D. & Mackridge, P. & Warburton-P. (2007). *Greek a comprehensive grammar of the modern language*. London: Routledge.
- Holton, D. & Mackridge, P. & Warburton-P. (2008). *Greek an essential grammar of the modern language*. London: Routledge.
- Kâmi, H. (1887). *Kelimât. Türkçeden-Rumcaya*. Hanya: Mekâtib-i İslâmiye Matbaası.
- Καρατζας, Α. & Tuncay, F. (1994). *Ελληνο Τογρκικο Λεξικο – Yunanca Türkçe Sözlük*. Αθήνα: Ροδαμός Εκδοσεις
- Konstantinidi, A. (1892). *Usul-i lisan-ı rumî*. İstanbul: Neologos Matbaası.
- Mccarthy, J. (1998). *Müslümanlar ve azınlıklar*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Milyopolos, Y. P. (1894). *Lügat-ı Türkiyye Rumıyye*. İstanbul: A. K. Yerardu.
- Ohani, Y. (1897). *Ta'lim-i Lisan-ı Rumî*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Ölker, P. (2009). Klâsik edebiyatımızda manzum lügat geleneği ve mahmûdiyye. *Turkish Studies. Sözlük Özel Sayısı -Dr. Yücel Dağlı Anısına- Volume 4/4. Summer. s. 873-888.*
- Ölker, P. (2015). *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye (Arapça-Türkçe Manzum Sözlük)*. Konya. Palet Yayınları.
- Ölker, G. (2021). Türkçe-Rumca manzum sözlükler dizisi-I: tuhfetü'l-uşşâk. *Prof. Dr. Orhan Yavuz Armağanı*. Konya. Palet Yayınları. s.191-211.
- Ölker, G. (2009). Rumca-Türkçe manzum sözlük tuhfetü'l-uşşâk. *Turkish Studies. Turkish Studies. Sözlük Özel Sayısı Dr. Yücel Dağlı Anısına- Volume 4/4. Summer. s. 856-872*
- Ölker, G. (2013). Lugât-ı manzûme-i nûriye berây-ı terceme-i lisân-ı rumiye üzerine. *Turkish Studies. Volume 8/9. Summer. Ankara. s. 2007-2019.*
- Ölker, G. (2014). Osmanlı alfabesiyle bir başka dilin yazımı: Rumca örneği. *Turkish Studies. Volume 9/9. Summer. s. 799-812.*
- Öz, Y. (2010). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler*. Ankara: TDK Yay.
- Öztürk, R. (2003). Rumca-Türkçe müemmma mani tarzı söylenmiş şiirler üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Prof. D. A. Bican Ercilasun Armağanı. 13, 235-249.
- Panayiotidis, Y. (1897). *Kamus-ı rumî. Rumcadan Türkçeye lügat*. İstanbul: Panayotidis Matbaası.
- Temastokli, A. (1896). *Kamus-ı osmani. Rumcadan Türkçeye lügat*. İzmir: Amaltiya Gazetesi Matbaası Yayınları.
- Tosun, R. (1998). *Türk-Rum nüfus mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar*. Niğde: Tolunay Yayınları.
- Tuhfe-i Rumî*. (1873). İstanbul: Yusufyan Han Matbaası.